

Natuurinclusief stedenbouwkundig ontwerp als interdisciplinaire uitdaging

6 maart 2018

Architecten, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten, landschapsontwerpers en ecologen werken aan natuurinclusief stedenbouwkundig ontwerp. Op deze dag wisselen zij ervaringen uit en nemen zij elkaar mee in hun eigen belevingswereld. Met als doel de kwaliteit van het gezamenlijk product te verhogen.

Aanleiding

De vraag naar groen/natuur in de stedelijke omgeving neemt nog steeds toe. Architecten, stedenbouwkundigen, landschapsarchitecten, landschapsontwerpers en ecologen werken samen om aan de vraag van opdrachtgevers én van de maatschappij te voldoen. Deze disciplines doen op projectniveau allerlei ervaringen op die voor alle leden van BNA, BNSP, NGB en NVTL relevant zijn. Uitwisseling van die ervaringen vergroot de basis en kwaliteit van de samenwerking en daarmee de kwaliteit van het ontwerp. Op deze dag spreken disciplines elkaar over samenwerken.

Samenwerking bij natuurinclusief ontwerp

Onderling contact in een vroeg stadium van een opdracht komt de integraliteit van een ontwerp ten goede, en daarmee de kwaliteit, gebruiksmogelijkheden en kosteneffectiviteit. Een aantal leden heeft dan ook stedenbouwkundigen, architecten, landschapsarchitecten en ecologen onder één dak gebracht. Andere leden zijn monodisciplinair en zoeken onderlinge samenwerking. Samenwerking in een vroeg stadium gaat niet vanzelf (goed). Waar hangt dat op? Via presentaties, discussies en pauzes verkennen de deelnemers de vele antwoorden op deze vraag.

Ook biedt deze dag praktische, inhoudelijke handreikingen over de vormgeving van groen/natuur/landschap binnen het stedenbouwkundig, landschapsarchitectonisch en architectonisch ontwerp. Het omgaan met beperkingen vanuit de stedenbouw, de landschapsarchitectuur, de architectuur en de ecologie komt op tafel. En de maatschappelijke waardering (in de vorm van o.m. hogere vastgoedwaarde, imagowaarde en BREEAM) en het maatschappelijke vereiste (in de vorm van wetgeving); hoe zijn die in ontwerpen te integreren?

Wat brengt u deze dag?

Drie architecten presenteren natuurinclusieve projecten. Zij laten zien welke resultaten van samenwerking mogelijk en wenselijk zijn. Een ecooloog van een stedenbouwkundig bureau spreekt over samenwerking van disciplines binnen een bureau; een architect spreekt over samenwerking tussen bureaus met verschillende disciplines. De motieven om natuurinclusief te ontwerpen worden belicht, waaronder imagowaarde, vastgoedwaarde en regelgeving. In parallelsessies gaan de deelnemers in kleinere groepen verder op deze thema's in. De afsluitende paneldiscussie maakt de balans op. Bij de lunch en het afsluitend drankje en hapje spreekt u bureaus die bezig (willen) zijn met natuurinclusief ontwerpen.

Organisatie

De dag wordt georganiseerd door:

- BNSP, Beroepsvereniging van Nederlandse Stedenbouwkundigen en Planologen
  - NGB, Netwerk Groene Bureaus, brancheorganisatie van groene adviesbureaus
  - NVTL, Nederlandse Vereniging voor Tuin- en Landschapsarchitectuur
- en wordt aanbevolen door
- BNA, Branchevereniging Nederlandse Architectenbureaus

Deelname

Kosten voor deelname zijn voor leden van de BNA, BNSP en NVTL € 60 excl. btw en voor niet-leden €95 excl. btw; NGB-leden gebruiken een voucher voor deelname.

Locatie

De Observant, Stadhuisplein 7, 3811 LM Amersfoort, www.observant.nl

Aanmelding

www.netwerkgroenebureaus.nl/natuurinclusief

Programma

9:30 uur	Inloop	
10:00 uur	Opening door de dagvoorzitter	Jort de Bosch Kemper Bureau Viridis, voorzitter NGB
10:10 uur	Natuurinclusief ontwerp van gebouwen Gerealiseerde projecten, nieuwe ideeën en de factoren die bij Kraaijvanger Architects het ontwerp bepalen	Hans Goverde Kraaijvanger Architects
10:30 uur	Meer natuurinclusief ontwerp van gebouwen Gerealiseerde projecten, nieuwe ideeën en de factoren bij de Architecten Cie die het ontwerp bepalen	Hans Hammink de Architecten Cie Elwin de Vink Donkergroen
10:50 uur	Nog meer natuurinclusief ontwerp van gebouwen Gerealiseerde projecten, nieuwe ideeën en de factoren die bij Team V Architectuur het ontwerp bepalen	Jeroen van Schooten Team V Architectuur
11:10 uur	Pauze	
11:40 uur	Natuurinclusief ontwerp van steden Gerealiseerde projecten, nieuwe ideeën en de factoren die voor natuurinclusieve steden het ontwerp bepalen	Mathias Lehner Nextcity.nl Maïke van Stiphout DS landschapsarchitecten
12:00 uur	Samenwerking tussen bureaus Opgedane ervaringen en wensen voor de toekomst <ul style="list-style-type: none"> • elkaar vinden en samenwerking organiseren • begrippenkaders en communicatie tussen disciplines • rol van de opdrachtgever en gunningscriteria	Hans Goverde Kraaijvanger Architects
12:20 uur	Samenwerking van disciplines binnen hetzelfde bureau Opgedane ervaringen en wensen voor de toekomst <ul style="list-style-type: none"> • samenwerking tussen disciplines • begrippenkaders en communicatie tussen disciplines • rol van de opdrachtgever en gunningscriteria	Anna Schwab BügelHajema
12:40 uur	LUNCH	
13:40 uur	Maatschappelijk gemotiveerd natuurinclusief ontwerp <ul style="list-style-type: none"> • Inspelen op maatschappelijke vraag levert maatschappelijke waardering, vastgoedwaarde, imagowaarde en andere vormen van waarden. Wat zijn die waarden, en hoe komen die tot stand?	Harro Wieringa Witteveen+Bos
14:00 uur	Wettelijk gemotiveerd natuurinclusief ontwerp <ul style="list-style-type: none"> • Voldoen aan wettelijk vastgelegde vereisten kan het ontwerp sturen. Welke sturing gaat uit van de Wet natuurbescherming, Omgevingswet, Gedragscode 'natuurinclusief renoveren' e.a.?	Margreet ter Steege Buro Bakker
14:20 uur	Introductie op de sessies	Jort de Bosch Kemper dagvoorzitter

- 14:30 uur **Parallelsessies**
Praktijkervaring en ideeën uitwisselen in groepen van twintig deelnemers
- Sessie samenwerken aan gebouwen: uitwisseling van ervaringen en ideeën
- Sessie samenwerken vanuit maatschappelijke motivatie: samen inspelen op maatschappelijke waardering (vastgoedwaarde, imagowaarde, BREEAM en andere vormen van waardering)
- Sessie samenwerken vanuit wettelijke motivatie: samen inspelen op wetgeving (Omgevingswet, Wet natuurbescherming, Gedragscode 'natuurinclusief renoveren')
- Sessie samenwerken aan de stad: uitwisseling van ervaringen en ideeën
- Discussieleider**
- Hans Goverde**
Kraaijvanger
Architects
- ...
- Margreet ter Steege**
Buro Bakker
- Hans Hammink**
de Architecten Cie
Elwin de Vink
Donkergron
- 16:00 uur **Paneldiscussie: hoe vinden we elkaar?**
- Elma van Beek (BNSP; ELMA stedenbouw),
  - Jort de Bosch Kemper (NGB; Bureau Viridis)
  - Hans Hammink (de Architecten Cie)
  - Ben Kuipers (NVTL; Ben Kuipers Landschapsarchitect)
- 16:30 uur **Drankje en netwerken**
- 17:00 uur **Sluiting**

Over de sprekers en de panelleden

Sprekers

Jort de Bosch Kemper (directeur Bureau Viridis; www.viridis.nl)

Beschrijving volgt

Hans Goverde (partner Kraaijvanger Architects; www.kraaijvanger.nl)

Zijn architectuur wordt gekenmerkt door oog voor de menselijke schaal binnen een grootschalige - vaak binnenstedelijke - context. Als partner van Kraaijvanger Architects richt Hans Goverde zich op complexe binnenstedelijke opgaven, multifunctionele gebouwen en geïntegreerde ontwerpprocessen.

Zijn meest spraakmakende recente werk betreft onder meer het Stadskantoor Venlo, een Cradle2Cradle ontwerp dat gericht is op de gezondheid van gebruikers en omgeving. Het 'Early Childhood Centre' is een uitbreiding van de 'American School' in Wassenaar. Een gezonde omgeving waar jonge kinderen spelenderwijs leren waar duurzaamheid om gaat. Door toepassing van water, natuurlijke materialen, en zichtbaar te maken hoe energie wordt opgewekt komen kinderen op vanzelfsprekende wijze in aanraking met dit thema.

Hans Hammink (architect bij de Architecten Cie; www.cie.nl)

Hans Hammink is werkzaam bij de Cie. sinds 2004. Hij heeft gestudeerd aan de Technische Universiteit in Delft. Tijdens zijn studie won hij een prijsvraag en bouwde hij zijn eigen houten huis in Almere. Na zijn afstuderen heeft hij enkele jaren in Londen gewerkt, en was hij één van de oprichters van het Amsterdamse architectenbureau M3H.

Hans Hammink werkt over het algemeen aan grote, ingewikkelde projecten in binnen- en buitenland. Hij is een gedreven en enthousiaste architect, en de combinatie van techniek en architectuur heeft in het bijzonder zijn interesse.

Zijn specialisme is de integratie van architectuur met duurzame en circulaire principes. Een recent voorbeeld daarvan is het project Circl in Amsterdam: een state of the art circulair gebouw.

Ook is hij één van de bedenkers van het Gebouwenpaspoort: een digitale tweeling van een gebouw, een 3D-model gekoppeld aan circulaire data.

Hij is docent aan de Academie van Bouwkunst te Amsterdam en geeft regelmatig lezingen, met als doel kennis en ervaring te delen met studenten en collega's.

Mathias Lehner (directeur lehner gunther; www.legu.nl)

Since 2004 architect Mathias Lehner is founding director of the multidisciplinary design office lehner gunther in Amsterdam. Mathias Lehner works within an international network and has special interest in the economic, communicative and social aspects of architecture. Mathias has been lecturing at the Amsterdam Academy of Architecture, the University of Applied Science Amsterdam, Delft University of Technology and other universities in the Netherlands and abroad. At the Royal Institute of Dutch Architects he heads the international program. More info: www.legu.nl

Jeroen van Schooten (architect-directeur Team V Architectuur; www.teamv.nl)

Jeroen van Schooten is architect, directeur en mede-oprichter van Team V Architectuur. Dit Amsterdamse architectenbureau heeft sinds de oprichting in 2013 al een aantal spraakmakende projecten opgeleverd, waaronder het gerenoveerde a.s.r. hoofdkantoor in Utrecht (winnaar van de Nederlandse Bouwprijs), het Gelders Provinciehuis in Arnhem en Hotel Arena in Amsterdam. Team V zette zichzelf definitief op de kaart met projecten als Zuidasdok en de houten woontoren HAUT in Amsterdam. Vóór 2013 was Jeroen founding partner bij MVSA Meyer en Van Schooten Architecten, waar hij onder meer verantwoordelijk was voor het Ministerie van Financiën te Den Haag, de Kromhout Kazerne in Utrecht, het ING House in Amsterdam en Rotterdam Centraal Station. Groen speelt in vrijwel al deze projecten een belangrijke rol. Atria, binnentuinen, wintertuinen en begroeide daken lopen als een 'groene draad' door Jeroen's werk.

Anna Schwab (ecoloog BügelHajema; www.bugelhajema.nl)

Anna Swab is een ervaren allround ecoloog en heeft een brede ervaring met het doorvertalen van natuurwet- en regelgeving in het kader van de ruimtelijke ordening. Ecologie is altijd een onderdeel van een integraal project waarbij Anna nauw samenwerkt met collega's van verschillende disciplines en voor verschillende opdrachtgevers. Anna bewaakt de bestaande ecologische waarden en is alert op kansen voor verbetering van de biodiversiteit. Hierbij verliest ze andere belangen niet uit het oog.

Margreet ter Steege (directeur Buro Bakker; www.burobakker.nl)

Margreet ter Steege (directeur) is een gedreven wetenschapper met de gave haar bevindingen helder en overzichtelijk te presenteren. Warm bepleiter van goed gebruik van de ruimte in Nederland waar mens, natuur én economie baat bij hebben.

Deskundigheid: ecologie, ecologische ondersteuning in juridische procedures, Natuurbescheringswet, Flora- en faunawet, bestuurskunde, monitoring, flora- en vegetatiekartering, plantenwetenschappen .

"Als onafhankelijk adviseur bij Buro Bakker heb ik het gevoel echt bij te dragen in het maatschappelijk krachtenveld tussen natuur en maatschappij. In toenemende mate werkt Buro Bakker aan projecten die gaan over de combinatie 'mens en natuur'; de inrichting van een gebied waar waardevolle en beschermde soorten aanwezig zijn, communicatie tussen overheden en/of andere betrokkenen, inrichting en beheer van gebieden en het inzichtelijk maken van ecologische gegevens. In mijn werk kan ik oplossingen aanreiken waar mens en natuur baat bij hebben en zo bijdragen aan een mens- en natuurwaardig gebruik van de ruimte in Nederland."

Maïke van Stiphout (directeur DS landschapsarchitecten; www.dsia.nl)

Maïke van Stiphout is director of the Amsterdam-based DS landscape architects since 1993. Since September 2014 she is Head of the Landscape Architecture Department at the Amsterdam Academy of Architecture. She wants to build a bridge between architects, landscape architects and experts from ecology and biology, but also, for example, manufacturers of building materials. Her mission is to enlarge the interest in including nature within spatial developments as the basis for a new building practice. More info: www.dsia.nl

Elwin de Vink (Hoofd Ontwerp Donkergroen; www.donkergroen.nl)

In mijn rol als Hoofd Ontwerp bij Donkergroen zie ik een toenemende bewustwording op het gebied van groene integratie. Te vaak nog afgedwongen door certificeringen Breeam, Leed, Fira, Well maar ook steeds vaker vanuit intrinsieke motivatie. Donkergroen is gespecialiseerd in integrale planvorming en

realisatie waarbij ook langdurig beheer een grote rol speelt. Met ons 30 man sterke ingenieursbureau zijn we hier dagelijks mee bezig vorm te geven en te borgen. De manier waarop er op dit moment stedenbouwkundig wordt ontworpen kan mijn inziens nog beter en slimmer maar vraagt om een andere wet- en regelgeving. Hier zit vaak een groot deel van de beperking.

Harro Wieringa (groepsleider Landschapsontwerp en erfgoed Witteveen+Bos; www.witteveenbos.com)
Beschrijving volgt

Panelleden

Elma van Beek (BNSP; ELMA stedenbouw; www.elmastedenbouw.nl)

Stedenbouwkunde is voor mij werken aan de toekomst, voor en met mensen. Na mijn afstuderen aan de Technische Universiteit Delft werkte ik bij verschillende Nederlandse ontwerp- en ingenieursbureaus. Daar groeide mijn behoefte om bij te dragen aan een nieuwe toekomst voor het ruimtelijk vakgebied. Daarom startte ik met ELMA stedenbouw en specialiseerde me in duurzame stedenbouwkunde. Daarover schreef ik het boek 'Levende stad, stad om in te leven'. Om in de praktijk aan Levende Steden te werken, richtte ik het netwerk van de Levende Stad op. Daarnaast zet ik me in als voorzitter van de werkgroep DSO (Duurzame Stedelijke Ontwikkeling) van BNSP en NVTL.

Jort de Bosch Kemper (NGB; Bureau Viridis; www.bureau-iridis.nl)
Beschrijving volgt

Hans Hammink (de Architecten Cie; www.cie.nl)

Hans Hammink is werkzaam bij de Cie. sinds 2004. Hij heeft gestudeerd aan de Technische Universiteit in Delft. Tijdens zijn studie won hij een prijsvraag en bouwde hij zijn eigen houten huis in Almere. Na zijn afstuderen heeft hij enkele jaren in Londen gewerkt, en was hij één van de oprichters van het Amsterdamse architectenbureau M3H.

Hans Hammink werkt over het algemeen aan grote, ingewikkelde projecten in binnen- en buitenland. Hij is een gedreven en enthousiaste architect, en de combinatie van techniek en architectuur heeft in het bijzonder zijn interesse.

Zijn specialisme is de integratie van architectuur met duurzame en circulaire principes. Een recent voorbeeld daarvan is het project Circl in Amsterdam: een state of the art circulair gebouw.

Ook is hij één van de bedenkers van het Gebouwenpaspoort: een digitale tweeling van een gebouw, een 3D-model gekoppeld aan circulaire data.

Hij is docent aan de Academie van Bouwkunst te Amsterdam en geeft regelmatig lezingen, met als doel kennis en ervaring te delen met studenten en collega's.

Ben Kuipers (NVTL; Ben Kuipers Landschapsarchitect; www.benkuipers.nl)

Ben Kuipers heeft Landschapsarchitectuur gestuurd aan de LU Wageningen. Na verschillende werkverbanden bij het ministerie LNV, gemeente Delft, Kuipers Compagnons en ontwerp bureau KAAP3 heeft hij zich in 1999 als zelfstandig landschapsarchitect-adviseur gevestigd in Delft. Sindsdien werkt hij in verschillende samenwerkingsvormen aan een breed spectrum van opgaven en treedt hij op als supervisor voor verschillende projecten. Sinds 2010 werkt hij ook als extern adviseur voor het Atelier Rijksbouwmeester voor vraagstukken over de buitenruimte.